

до реалій соціокультурного розвитку України, які потребують осмислення і вирішення. Окремого схвалення заслуговує якісне поліграфічне і художнє оформлення книги.

Високо оцінюючи рецензовану працю, вважаємо доречним висловити низку зауваг та побажань. Не всі розділи підготовлені з достатньою повнотою та аргументованістю, авторам не вдалося уникнути деяких повторень. Хоча посилання на ряд відомих вчених у тексті праці представлені цілком достатньо, однак більш широкий історіографічний вступ до обох книг був би не зайвим. Тим більше, що автори у примітках навели досить розлогі відомості про основні праці сучасних авторів із обраної теми (і не лише українських), а у розділах аналізуються відповідні погляди того чи іншого вченого. Бажано було б при перевиданні праці, на що сподіваємось, умістити алфавітний, а може й предметний покажчик, що надасть їй більшого академізму.

Книга стане у нагоді не лише фахівцям, але й широкому колу осіб, які цікавляться українською історією. Видання важливе і з огляду підготовки нових спеціалістів зі спеціальностей «історія», «культурологія», «філософія», «етнологія» та ін. На жаль, наклад книг невеликий, а це викликає сумнів, чи потрапить видання до бібліотек усіх вищих навчальних закладів, де ведеться підготовка фахівців із гуманітаристики.

Примітки

1. Борисенко В. Історіософський погляд на традиційну культуру українців від найдавніших часів до XVIII століття / В. Борисенко // Українознавство. – 2012. – № 3. – С. 281–283.
2. Реєнт О. П. Україна найдавнішого часу — XVIII ст.: цивілізаційний контекст пізнання : Рецензії і огляди / О. П. Реєнт // Український історичний журнал. – 2012. – № 6. – С. 185–192.
3. Михальченко М. Чи існує українська цивілізація ? (Роздуми довкола книги «Україна найдавнішого часу – XVIII століття: цивілізаційний контекст пізнання» / М. Михальченко // Віче. – 2013. – № 1. – С. 18–21.
4. Юрій М. Ф. Соціокультурний світ України / М. Ф. Юрій. – 2-е вид. – К., 2004. – 734 с.
5. Юрій М. Ф. Україна найдавнішого часу – XVIII століття: цивілізаційний контекст пізнання / М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвць, Я. С. Калакура, О. А. Удод. – Тернопіль, 2012. – Кн. I. – 700 с.
6. Україна XIX – початку XXI століття: цивілізаційний контекст пізнання / М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвць, Я. С. Калакура, О. А. Удод. – Тернопіль, 2012. – Кн. 2. – 696 с.

Поляки на сході України у 1832–1921-му роках

(Рец. на кн.: Mądzik M., Korzeniowski M., Latawiec K., Tarasiuk D. *Polacy na wschodniej Ukrainie w latach 1832–1921*. – Lublin: Wydawnictwo OLECH, 2012. – 230 s.)

Лихачова Т. М.

Польська людність на території України має глибоке коріння. Історію її проживання та «польський» слід у розвитку освіти, науки, культури, промисловості, історії міст і містечок України не оминали у своїх роботах українські та зарубіжні дослідники. Водночас, об'єктом пильнішої уваги авторів традиційно була Правобережна Україна. Передусім це пояснюється чисельністю поляків, які проживали на цих землях ще з часів Речі Посполитої. Отже, поява колективної монографії «Поляки у Східній Україні у 1832–1921-му роках», яка написана науковцями Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (М. Мондзіком, М. Коженевским, К. Латавцем, Д. Тарасюком), є очікуваною та актуальною спробою заповнити цю лакуну.

Це дослідження здійснене на основі чисельних архівних і опублікованих джерел. Автори врахували напрацювання польських, українських, білоруських та російських учених. Територіальні межі роботи охоплюють Катеринославську, Харківську, Полтавську та Чернігівську губернії. Достатньо обґрунтовані хронологічні межі дослідження: нижньою межею стало заснування у Харкові, «найбільшому та головному місті Східної України», римокатолицької парафії у 1832 р., верхньою – підписання Ризького мирного договору між Польщею та радянською Росією у 1921 р., що відкрило нову сторінку в історії регіону.

У першому розділі автори досліджують особливості розселення поляків на українських землях. Аналізуючи чисельність польської діаспори, вони зіткнулися з труднощами у зв'язку з тим, що критеріями визначення національності в тогочасних переписах населення були віросповідання та мова спілкування (с. 12–27). Складені авторами таблиці фіксують те, що не всі католики визнавали польську мову за рідну (серед католиків були німці, французи, італійці, чехи, литовці, угорці), та не всі, хто вважав польську рідною мовою, сповідували католицтво.

Велику увагу автори монографії приділили визначенню чисельності польських біженців та особливостям їх розміщення. ©Т. М. Лихачова, 2014

Науковці справедливо зазначили, що їх масове прибуття відбувалося у липні–серпні та досягло максимуму у вересні–жовтні 1915 р. (с. 25–27.). До кінця листопада того ж року «основна біженська хвиля досягла» українських губерній (далі розпочався складний етап організації їм всебічної допомоги на місцях). Спостереження авторів книги верифікуються документацією різних установ, які займалися обліком біженців. Наприклад, реєстраційні листи зберігаються у Центральному державному історичному архіві України [13–14], Державному архіві Харківської області [3–6]. Наведені дані про кількість польських біженців у Катеринославській, Харківській, Полтавській та Чернігівській губерніях підтверджуються і результатами інших досліджень [7, с. 443–444].

У другому розділі книги автори аналізують професійну структуру поляків, які проживали на сході України. Автори навели чимало прикладів польського представництва у місцевих адміністраціях, військовій, транспортній, промисловій сферах, медицині, органах місцевого самоврядування та узагальнили їх у таблицях (с. 116–121). Можливо, доцільніше було б об'єднати підрозділи про адміністративний устрій та місцеве самоврядування, оскільки компетенція цих структур перетиналася.

Аналізуючи роботу поляків у сфері освіти, автори звертають увагу на діяльність учнів та студентів, професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів, гімназій і початкових шкіл. Вони роблять цікаве спостереження про реалізацію «інтелектуального потенціалу харківських технологів», випускників Харківського політехнічного інституту, у відродженій Польщі. Автори дослідили розміщення чиновників та освітян Королівства Польського, евакуйованих улітку 1915 р., коло їхніх обов'язків та проблеми, з якими вони стикнулися в евакуації. Логічним, на нашу думку, було б надати у цьому розділі характеристику становища евакуйованих промислових об'єктів, їхніх працівників та залізничників. Натомість, ця проблематика вміщена до першого та третього розділів монографії (с. 31, 150, 157).

Одним із найцікавіших, на нашу думку, став підрозділ про організацію релігійного життя польської діаспори на сході України. Можна погодитися з авторами в тому, що «поляки задавали тон католицькому релігійному життю на цій території» (с. 97). Висвітлюючи діяльність митців польського походження (здебільшого в Харківській губернії), автори зробили важливий висновок про те, що поляки перш за все «намагалися зберегти свою культуру самобутність» (с. 114).

У третьому розділі автори надали панораму діяльності польських громадських організацій у Катеринославській, Харківській, Полтавській та Чернігівській губерніях. Читач знайомиться з причинами і факторами, що впливали на розвиток активності товариств, складом та діяльністю організацій, що виникли наприкінці XIX – на початку XX ст. (римо-католицькі благодійні товариства, польський клуб «Вогник» у Катеринославі, «Польський Дім» у Харкові, інші професійні організації). Окремо розглядаються товариства, що були створені у роки Першої світової війни, і заснування яких стало відгуком на забезпечення потреб нової категорії нужденного населення, так званих «жертв війни» (Центральний цивільний комітет губерній Царства Польського (далі – ЦЦК), Польське товариство допомоги жертвам війни (далі – ПТДЖВ), Польський львівський допоміжний комітет (далі – ПЛДК)). Активізацію діяльності цих організацій зумовила поява понад сотні тисяч польських біженців в українських губерніях, необхідність «забезпечити їм елементарні умови існування у місцях поселення та запобігти втраті національної свідомості у вигнанні» (с. 130). Зроблені авторами висновки про катастрофічні наслідки масової примусової евакуації населення західних губерній імперії та «безпорадність російської влади», яка спочатку ініціювала і профінансувала виселення місцевих мешканців, пояснюючи його вимогами війни, а потім асигнувала кошти на організацію їм допомоги, підтверджуються і проведеними нами дослідженнями [див.: 8, с. 48–52, 97, 128].

Аналіз діяльності ЦЦК, ПТДЖВ і ПЛДК надає можливість читачеві не тільки уявити обсяги та напрями їхньої роботи з організації допомоги біженцям і залучення до неї місцевих поляків, але й прослідкувати розмежування обов'язків комітетів. Так, автори пишуть, що ЦЦК займався допомогою польським біженцями, які мешкали в губерніях, ПТДЖВ допомагав тим, хто знайшов притулок у містах Російської імперії (через наявність тут ширшої мережі відділень), у той час як ПЛДК підтримував польських біженців та інші категорії евакуйованих людей зі Східної Галичини (підданих Австро-Угорщини). Приємно, що польські дослідники зробили висновки, які перегукуються із спостереженнями авторки даної рецензії [див.: 8, с. 117–130]. Водночас, винесення на перший план питань про загальну організацію допомоги біженцям (с. 152–153, 157, 159) допомогло б одразу отримати цілісне уявлення про багатогранну проблему біженців та роль, яку відігравали польські комітети у її вирішенні.

Остання частина монографії присвячена культурно-освітній та громадсько-політичній діяльності поляків після Лютневої революції 1917 р. Не досить чітко, хоча достатньо зрозуміло для підготовленого читача, авторами проведений аналіз політичних режимів часів Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр. Послідовно розглянуто польські політичні угруповання (народних демократів, демократів, соціалістів) у площині загальноросійських подій (Лютневої та Жовтневої революцій). Заслужують на увагу нариси про внутрішні конфлікти харківської групи СДКПиЛ, особливо про евакуацію її членів із міста у березні 1918 р. (спричинену німецькою окупацією) і «втрату» партійної каси (с. 195, 200–201). На жаль, до «Списку скорочень» не увійшли згадані у четвертому розділі аббревіатури (а саме: RDRIŻ – Рада робочих і солдатських депутатів, KPRP – Комуністична партія польських робітників, KPU – Комуністична партія України та POW – Польська військова організація).

В епілозі розглядається діяльність польської діаспори на сході України за часів громадянської війни у 1919–1921 рр. та підводяться підсумки дослідження.

Вочевидь, однією з беззаперечних заслуг монографії є її новизна та актуальність. Оскільки ця тема викликає і чималий громадський інтерес, відзначимо також, що вивченню історії поляків на сході України активно сприяє Генеральне Консульство Республіки Польща в Харкові. За його підтримки були проведені міжнародні наукові конференції, опубліковані результати наукових розвідок. Висловлюємо сподівання, що авторів монографії зацікавлять статті про сенатора С. Потоцького, драматурга Ю. Коженювського, лікаря В. Франковського, ботаніка та бактеріолога Л. Ценковського, фотографа та кінематографіста А. Федецького, композитора та скрипаля К. Горського, архітекторів Б. Міхаловського, О. Ржепішевського, З. Харманського та інших, і надихнуть дослідників у їхній подальшій роботі [1–2; 9–12].

Підсумовуючи, хочеться подякувати авторам за їхню ґрунтовну працю та побажати нових досліджень.

Примітки

1. *Видатні поляки Харкова: Матеріали Міжнародного наукового симпозиуму, Харків, 7 грудня 2011 р.* / Генеральне Консульство Республіки Польща в Харкові, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Х., 2012. – 360 с.

2. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Спецвипуск: Творча постать Г. Семирадського у контексті вітчизняної та світової культури: Збірник наукових праць.* – Х., 2009. – 200 с.
3. *ДАХО.* – Ф. 18. – Оп. 21. – Спр. 5.
4. *ДАХО.* – Ф. 18. – Оп. 21. – Спр. 6.
5. *ДАХО.* – Ф. 18. – Оп. 21. – Спр. 12.
6. *ДАХО.* – Ф. 18. – Оп. 21. – Спр. 225.
7. *Жванко Л. М.* Біженці Першої світової війни: український вимір (1914–1918 рр.) / Л. М. Жванко. – Х., 2012. – 568 с.
8. *Костянтин Горський (1859–1924): Матеріали Міжнародної науково-творчої конференції «Пам'яті Костянтина Горського (до 150-річчя від дня народження)», м. Харків, 2009 р.* / Генеральне Консульство Республіки Польща в Харкові, «Польський Дім» у Харкові. – Х., 2009. – 252 с.
9. *Лихачова Т. М.* Польські біженці в Росії (серпень 1914 р. – листопад 1917 р.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Лихачова Тетяна Миколаївна. – Харків, 2010. – 220 с.
10. *Миславский В.* Искусство фотографии Альфреда Федецкого / В. Миславский. – Х., 2009. – 128 с.
11. *Польська діаспора у Харкові: історія та сучасність: Матеріали наукової конференції, м. Харків, 24 квітня 2004 р.* / Генеральне консульство Республіки Польща в Харкові, «Польський Дім» у Харкові. – Х., 2004. – 208 с.
12. *Формування історичної пам'яті: Польща і Україна: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 12 травня 2007 р.* / Генеральне консульство Республіки Польща в Харкові, «Польський Дім» у Харкові. – Х., 2008. – 432 с.
13. *Харків і Польща: люди і події: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 12 листопада 2005 р.* / Генеральне консульство Республіки Польща в Харкові, «Польський Дім» у Харкові. – Х., 2006. – 272 с.
14. *ЦДІАК України.* – Ф. 715. – Оп. 1. – Спр. 1688.
15. *ЦДІАК України.* – Ф. 930. – Оп. 1. – Спр. 14.